OSMANLI BASINININ İLK DÖNEMİNDE GAZETE MUKADDİMELERİ

Öz: Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk gazeteler Fransızlar tarafından, Fransızca çıkarılmıştır. İstanbul ve İzmir'de çıkarılan bu gazetelerin bazılarının faaliyetleri, İmparatorluğun çıkarlarıyla ters düşmüş, bazıları yabancı temsilciliklerle yaşanan krize sebep olmuştur. Bununla birlikte; Osmanlı yöneticileri, basının toplum ve siyaset üzerindeki etkisini bu gazetelerin yayınları sayesinde görmüş ve gazetecilikteki uygulamalarını bu anlayış üzerine kurmuştur. Nitekim basın tarihinin başlangıcı kabul edilen *Takvim-i Vekayi* ile Osmanlı Hükûmeti, içeride ve Avrupa'da kendi lehine kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Osmanlı'da basın resmî bir gazete ile başlamıştır ama ülkenin gidişatına yönelik muhalefet de gazeteler vasıtasıyla yürütülmüş, ilk gazetecilerin muhalif kimlikleri gazetenin içeriğini belirlemiştir. Faydalı bilgiler vermek, başlangıçtan itibaren gazete çıkaranların hedefleri arasındadır. Bu sebeple, halkın anlayacağı bir dil ile halka hitap etmek hemen bütün gazetelerin üzerinde ısrarla durdukları bir düstur olmuştur. Osmanlı'nın ilk gazeteleri, dönemin üslubunu da yansıtır. Mesela, dönemin karakteristik üslup özelliklerinden olan padişaha övgünün gazetelerde de yer aldığı fakat gazetenin muhalif tavrı keskinleştikçe bu söylemin zayıfladığı görülmüştür. *Takvim-i Vekayi*, *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahval* ve *İbret* gazetesinin mukaddimelerinin değerlendirildiği bu makalenin "Giriş" bölümünde yazıya konu olan mukaddimeler hakkında genel bilgi verilmiş sonra "Mukaddime Yazarları", "İçeriklerin Değerlendirilmesi", "Dil ve Üslupları" başlıkları altında bu metinler incelenmiştir. İncelemenin sonucunda, Osmanlı basınının başlangıç aşamasındaki bütün özelliklerinin gazete mukaddimelerinde de görüldüğü tespit edilmiş ve gazetecilerin ne için yola çıktıklarının ne yapacaklarının bilincinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler*: Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, İbret*, Basın, Mukaddime.

Prefaces of Newspapers in The Early Period of Ottoman Press

ABSTRACT: The first newspapers in the Ottoman Empire were published by the French people in French. The activities of some of these newspapers published in Istanbul and Izmir conflicted with the interests of the empire and led to political crisis between the empire and foreign representative offices. In addition, the Ottoman rulers realized the effect of press on society and politics thanks to these newspapers, and they based their newspaper publishing practices on this understanding. As a matter of fact, with the publication of *Takvim-i Vekayi (Calendar of Cases)* which is acknowledged as the starting point of the empire's press history, the Ottoman government tried to form public opinion in its own favor both in the country and in Europe. The press in the Ottoman Empire started with the publication of an official gazette, however the opposition about the direction of the country was made through newspapers, and the opponent attitudes of the first journalists determined the content of newspapers. Providing the public with useful information was among the primary goals of those who published newspapers from the beginning. Therefore, addressing people through a language which they would easily understand was a guiding principle which almost all journalists insisted on. The first Ottoman newspapers also reflected the style of the period. For instance, it was observed that the praise to the Ottoman sultan, one of the characteristic discourse features of the period, was seen in newspapers, however the intensity of such discourse decreased as the opposing attitude of the newspaper became sharper. In this article in which the prefaces of *Takvim-i Vekayi*, *Ceride-i Havadis (Journal of News)*, *Tercuman-ı Ahval (Interpreter of Situations)* and *Ibret (Object Lesson)* were evaluated, the contents of the prefaces were introduced first, and then they were analyzed under the titles of 'Preface Authors', 'Evaluation of Contents' and 'Language and Styles'. In conclusion, it was found that all the features of the Ottoman press in its early stage were reflected also on the prefaces of the newspapers and it was deduced that journalists had the awareness of their purpose why they would embark on journalistic journey and what they would do throughout this journey.

Keywords: *Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Ibret,* Press, Prefaces.

TÜRKLÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
48. SAYI / *VOLUME*
2020-GÜZ / *AUTUMN*

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Prof. Dr.
Süheyla YÜKSEL

Sivas Cumhuriyet Üni.
Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

syuksel@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7513-9179

Gönderim Tarihi
Recieved
28.02.2020

Kabul Tarihi
Accepted
16.11.2020

Atıf
Citation
YÜKSEL, Süheyla (2020), "Osmanlı Basınının İlk Döneminde Gazete Mukaddimeleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (48) 55-65.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Gazete mukaddimeleri (ön söz), Osmanlı topraklarında gazete ve gazetecilik anlayışının nasıl başladığını, hangi aşamalardan geçerek değiştiğini görmek bakımından birinci derecede kaynaklardır.

İlk resmî gazete *Takvim-i Vekayi*, yarı resmî ilk gazete *Ceride-i Havadis*, ilk özel Türk gazetesi *Tercüman-ı Ahval* ve Aleksan Sarafyan[1] tarafından çıkarılmaya başlanan fakat ancak Namık Kemal ve arkadaşlarının elindeyken (13 Haziran 1872 tarihli 1. sayıdan itibaren) muhalif hatta ihtilalci yayınları ve bu yayınların habercisi olan ön sözüyle dikkat çeken *İbret* gazetesinin mukaddimeleri, "Mukaddime Yazarları", "İçeriklerin Değerlendirilmesi", "Dil ve Üslupları" başlıkları altında incelenmiştir.

Tercüman-ı Ahval ile *İbret* arasında, muhalif yönleriyle bilinen *Tasvir-i Efkâr* ile *Muhbir* gazeteleri de vardır. Bunlardan birincisinin mukaddimesi yine Şinasi tarafından kaleme alındığı için *Tercüman-ı Ahval*'deki bakış açısı devam etmektedir. *Muhbir*, haberleriyle muhaliftir fakat mukaddimesi, bu makaledeki dikkatler açısından anlamlı değildir[2].

"Mukaddime-i Takvîm-i Vekâyi": Mehmet Esat Efendi tarafından yazılıp, sadaret kaymakamınca gözden geçirildikten sonra, gazetenin yayımlanmasından beş gün önce 8 Ekim 1831'de neşredilmiştir[3].

Mukaddimeden anlaşıldığı kadarıyla, II. Mahmut ve Babıali, *Takvîm-i Vekâyi* ile içeride bütün tebaasına, dışarıda da yabancı devletlere ve kamuoyuna politikalarını ve icraatlarını anlatmayı ve gerekli desteği almayı hedeflemektedir.

---

1 *O zamanlar çoğalmaya başlayan basımevlerinin sahipleri, sürekli bir iş kaynağı olmak üzere gazete çıkarmak ve gazete kapanınca –çok kez de böyle oluyordu- işi sürdürebilmek için ellerinde yedek imtiyazlar bulundurmak alışkanlığındaydılar. Bu basımevi ve gazete sahiplerinden birçoğu da basımevi ve gazete hamallığından yetişme, okuma yazması kıt kimseler olduğundan, gazetelerine ya ücretle yazar tutmakta ya da -yine o zamanın deyişince- bir yazara "iltizam" vermekteydiler. Bu çeşit gazete sahipleri arasında, o zaman çıkmış bütün gazetelerin sonlarında adları görülen Andon (kimileyin Antuvan), Filip, Aleksan Sarafyan, Teodor Kasap, Misialidi ünlülerindendi* (Özön, 1997: 31-32). *İbret*'in el değiştirmesi de böyle bir yolla olmuştur.

2 *Muhbir*'in "Mukaddime"sinde önce mutluluk ve çalışma arasındaki bağlantı anlatılır. Sonra "Asrımız", "Levazım" ve "Gazete" alt başlıklarıyla yaşanan çağda birçok şeye olduğu gibi ilim ve irfana da ihtiyacın arttığı söylenir ve çalışmak gerektiği vurgulanır. Gazetenin üzerine düşen görevden bahsedilir. *Muhbir*, dil konusundaki tavrını, *herşeyi Asitane'de kullanılan adi lisan ile yani herkesin anlayabileceği ibare ile yazacaktır* cümlesiyle açıklar.

3 "Mukaddime-i Takvim-i Vekayi", gazetenin yayımlanmasından önce basılmıştır. Nesimi Yazıcı, mukaddimenin yazarı ve neşrediliş tarihi ile ilgili farklı görüşlerin olduğuna dikkat çekmiş, daha sonra belgelere dayandırarak, mukaddimenin Esat Efendi tarafından kaleme alındığı ve 8 Ekim 1831'de basıldığı sonucuna ulaşmıştır (Yazıcı, 1983: 45, 46).

Mukaddimede; tarih ilminin tanıtılması, fonksiyonu, İslam devletlerindeki tarih çalışmaları hakkında kısa bilgi verildikten sonra, Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcısına önce "şehnamehan" sonra da "vakanüvis" denildiği belirtilip vakanüvis isimleri sıralanmış, bu metinler günlük tutulduğu için olayların arkasındaki asıl sebeplerin gizli kaldığına dikkat çekilmiştir.

Mehmet Esat Efendi, insanoğlunun yaradılışı gereği hakikatini ve aslını bilmediği şeylere itiraz ettiği gerçeğini dile getirdikten sonra hâlihazırda yaşanan meseleler üzerinde bazı tespitler yapar ve bunlara bağlı olarak amaçlarını açıklar. İlk tespit, içeride ve dışarıda ortaya çıkan bazı olayların ve Osmanlı yönetimi tarafından yapılan düzenlemelerin yanlış anlaşıldığı ve dedikodulara yol açtığı yönündedir. *Takvîm-i Vekâyi*'de işin aslı anlatılacak, böylece halk vesveseden kurtarılacaktır. Bu amaç, Sultan II. Mahmut'un, yaptığı ıslahatları halka anlatmak ve halkın desteğini almak gereğini duyduğunun işaretidir. Bu destek, iç huzurun sağlanmasına da hizmet edecektir.

Yine mukaddimeden anlaşıldığına göre *Takvîm-i Vekâyi*"de; fen, sanayi, ticarete dair yapılan düzenlemelere de yer verilecektir. Böylece halk, padişahın kendileri için ne kadar faydalı ve hayırlı işler yaptığından haberdar olacaktır. Bu uygulamanın arkasında da "kendini anlatma" ve "destek alma" arzusu yatmaktadır.

Osmanlı sultanının; ehl-i İslam, amme-i tebaa, reaya ile dost devletlere karşı ne denli şefkatli ve iyi niyetli olduğu, bu sebeple yaşanan olayların anlatılmasının herkesin faydasına olacağı dile getirildikten sonra bu amaca hizmet için gazetenin farklı dillerde yayımlanacağı, ayrıca bu iş için tercümanlar istihdam edileceği belirtilmiştir.

"Mukaddime-i Takvîm-i Vekâyi", gazetenin iki bölümden oluşacağı bilgisini de verir: Gazetenin bir kısmı, "*umur-ı dâhiliye-i resmiye-i Devlet-i Aliye'ye müteallik olan vakıat*"a ayrılmıştır. Diğer kısmında ise, *gayr-i resmî olarak hariçten alınan bazı havadis-i mesmua ve usul-i talim ve taallüm ve fünun-ı hiref ve sanayi ve emr-i ticareti müştemil mesalih-i nafia ve ber-muktezâ-yı vakt ü hâl mirat-ı kâinata yüz gösteren umur-ı vakıanın dercine suret verilmiş*tir.

"Mukaddime-i Takvîm-i Vekâyi", gazetenin çıkarılış aşaması, basımı, görevlileri, çıkarılış periyodu ve fiyatı hakkında da bilgi verir.

Bu mukaddimeden anlaşıldığına göre, Avrupa'da yalnızlaşan Osmanlı İmparatorluğu'nun politikaları, yabancı ülkelere *Takvîm-i Vekâyi* ile anlatılacaktır. Böylece, daha önce İzmir'deki gazetelerin yürüttüğü fakat ekonomik sebeplerden dolayı zayıflayan bu faaliyetin bizzat yöneticilerin kontrolünde canlanması amaçlanmış olmalıdır. Bunun için *Takvîm-i Vekâyi*'nin nüshaları yabancı ülkelerdeki elçiliklere ve İstanbul'daki yabancı ülke elçiliklerine düzenli olarak gönderilmiştir.

"Mukaddime-i Takvîm-i Vekâyi", Türk devlet geleneğinde yer alan yöneticinin halka hesap verebilmesi anlayışının bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Ceride-i Havadis "Mukaddime"si[4]: Aynı zamanda gazetenin sahibi olan William Churchill tarafından yazılmış (Oral, tarihsiz: 78), gazetenin sene 1256, gurre-i C(emaziyelahir) tarihli birinci sayısında yayımlanmıştır. *Cerîde-i Havâdis* "Mukaddime"sinde önce ilim ve meslek sahibi olmanın kişiyi toplumsal ve bireysel doyuma ulaştırdığına dikkat çekilir. İlim ve hüner tahsil etmenin ne demek olduğu sorusuna, *devlet ve millet ve hubb-ı vatan ve gayret ne demek olduğunu bilmek ve celb-i tahkik ve vukuat-ı havadisat ile memalik-i saire ahvalini kesb-i vukuf ederek teksir-i malumata çalışmaktan ibarett*ir cevabı verilir. Avrupa ülkelerinin başarısı, ilim ve fen tahsil edenlerin çoğalmasıyla açıklanır. Osmanlı vatandaşları zaten *erbab-ı akıl ve istidat* oldukları için eğer ülkelerinin imarı, nizam ve asayişi için teşebbüse başlarlarsa Allah'ın yardımıyla kısa zamanda başarıya ulaşacakları söylenir. Yeteri kadar bilgi sahibi olmayanların kendileri için iyi ve kötünün ne olduğunu bilemeyeceklerine, hâlbuki bilgi sahibi olanların kolaylıkla kandırılamayacağına dikkat çekilir. İlim ve hüner sahibi kişilerin kendi ülkeleri için çalışacağı vurgulanır. Padişaha bu konudaki yardımları için teşekkür edilir. Daha sonra, ilim ve hünerin arttığı ülkelerde gazetelerin yayımlandığı söylenerek gazete içeriklerinden bahsedilir. Bu gazetelerde; politika, askeriye, ticaret vesair haberlerin olduğu, bu yüzden her sınıf, hizmet ve meslek sahibi kişilerin bunlardan fayda gördüğü anlatılır. Bu mukaddimeyi bizzat kaleme alan Churchill Osmanlı Devleti'nde *Takvim-i Vekayi*''nin yayımlandığı fakat resmî bir gazete olduğu için haberlerin azlığına dikkat çekip kendisinin gazete çıkararak devlete hizmet etmek arzusunda olduğunu dile getirir. Gazetenin içeriği, *Dersaadet ve memalik-i mahrusada ortaya çıkan vukuat ile ecnebi ülkelerde vuku bulan bazı havadis-i nafiayı vesair hüner ve maarif ve say-i ticarete ihbarat ve ifadat-ı lazımeyi havi* olarak belirlenir. On günde bir çıkacağı ve ilanlara yer verileceği, abonelik ile ilan ücretleri duyurulup müracaat adresi verilir[5].

---

[4] No. 1, sene 1256, gurre-i C (emaziyelahir) /31 Temmuz 1840 (Hicri tarih gazetenin üzerinde bulunmaktadır. Miladiye çevriminde TTK sitesinde yer alan Tarih Çevirme Kılavuzu'ndan faydalanılmıştır.)

[5] *Cerîde-i Havâdis*'in imtiyaz sahibi William Churchill'in İstanbul'da yaşadıkları oldukça anlamlı ve dikkat çekicidir. Bu olayın *Cerîde-i Havâdis* ile ilgili kısmı şöyle özetlenebilir. 1836 yılında gazete muhabiri olarak İstanbul'da bulunan William Churchill, Kadıköy'de avlanırken bir çocuğun yaralanmasına sebep olmuş ve tutuklanmıştır. İngiliz Büyükelçiliğinin de araya girmesi önce sonuç vermemiş, olay uluslararası bir sorun olmuş ve Hariciye Nazırı Akif Paşa azledilmiş; Churchill'e nişan, zeytinyağı ihracı ve özel bir gazete çıkarma izni verilmiştir. Churchill, bu izni 1840 yılında *Cerîde-i Havâdis*'i çıkararak kullanmıştır (Nalcıoğlu, 2013: 63-65).

Tercüman-ı Ahval "Mukaddime"si[6]: İbrahim Şinasi Efendi, tarafından kaleme alınmış, gazetenin 9 Teşrinievvel 1277 tarihli birinci sayısında yayımlanmıştır. Basın tarihinde altında imza bulunan ilk başyazı olan bu "Mukaddime"de önce bireyin toplum içerisinde yaşadığına, bazı kanuni vazifelerle mükellef olduğuna, bu mükellefiyetin kendisine tanıdığı haklara dikkat çekilir. Tanınan bu haklar, *kalen ve kalemen kendi vatanının menafiine dair beyan-ı efkâr* etmek olarak tespit edilir. Böylece konuyu fikir hürriyetine getiren, bunun kazanılmış bir hak olduğunu iddia eden Şinasi, iddiasını ispat için de medeni milletlerin politika gazetelerini gösterir. Daha sonra bu meseleyle ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uygulamalar anlatılır. Şinasi'ye göre, "Devlet-i Âli-i Tanzimat'ın teşekkülü sırasında *kavanin ve nizamata müteallik levayihin tahriren arz olunması için umuma mezuniyet-i resmiye* verilmesi, fikir hürriyetinin Osmanlı İmparatorluğu'nda da kabul edildiğinin bir göstergesidir. Gazete çıkarmayı da fikir hürriyeti bağlamında değerlendiren Şinasi; İmparatorluk'taki gayrimüslim tebaanın hükümetten izin alarak bu hakkı kullandığını hatta bu gazetelerin hukuklarından daha fazla serbest olduğunu söyler. Mukaddime, gayriresmî bir gazetenin çıkarılmasına *millet-i hâkimeden hiçbir kimsenin ihtiyar-ı zahmet etmemiş* olmasının bir eksiklik olarak görüldüğü, *saye-i adalet-i seniye*de bu eksikliğin tamamlanacağını dile getiren cümlelerle devam eder. Gazetenin çıkarılışına yönelik izin alış süreci anlatılır, her çıkarılışında bir nüshasının *huzur-ı hümayun*a takdim edileceği belirtilir. Şinasi, kendilerini teşvik ettiği için padişaha teşekkürü tam anlamıyla dile getirmekte aciz olduklarını da dile getirdikten sonra gazeteye verilen isime dair açıklama yapmıştır. Buna göre gazete, *ahval-i dâhiliye ve hariciyeden müntahap bazı havadisi ve maarif-i mütenevvia ile sair mevadd-ı nafiaya dair mebahisi neşir ve beyana vasıta olacağından naşi Tercüman-ı Ahval* olarak isimlendirilmiştir. Mukaddime, birey-devlet ilişkisinin seküler bir bakışla değerlendirildiği cümlelerle başlamış fakat son paragraftaki söz ve yazıya dair tespit ve tanımlarda insanın Tanrı karşısındaki konumu ön plana çıkarılmıştır. Şinasi'ye göre söz, meramını ifade etmesi için Tanrı'nın insana hediyesi, yazı da, insan aklının en güzel icadı, *kalemle tasvir-i kelam eylemek fenni*dir. Mukaddimenin sonunda yer alan; akıl, kalp ve lisanın Tanrı tarafından bağışlanan bir lütuf olduğu, insanın bu lütfu düşünmesi, şükretmesi ve zikretmesi gerektiğinin dile getirildiği beyitte de aynı yaklaşım vardır. Amaçlarını halkı haberdar etmek, bilgilendirmek olarak tespit eden Şinasi, gazetenin dil politikasını da bu düşünce üzerine kurmuş, halkın kolaylıkla anlayacağı şekilde yayımlanacağını belirtmiştir.

---

6 No. 1, 9 Teşrinievvel 1277 / 21 Ekim 1861 Rumi tarih gazetenin üzerindeki tarihtir. Miladiye çevriminde TTK sitesinde yer alan Tarih Çevirme Kılavuzu'ndan faydalanılmıştır. Gazetede, yıl verilmeden hicri olarak 6 Rebiyülahir günü de mevcuttur fakat Tarih Çevirme Kılavuzu 9 Teşrinievvel 1277 tarihini 16 Rebiyülahir 1278 olarak göstermektedir.

İbret (Başlıksız)[7]: *İbret* gazetesi Namık Kemal ve arkadaşlarının yönetimine geçmeden birçok kez kapatılmış ve el değiştirmiştir. Basın tarihi açısından anlamlı olan *İbret*, Namık Kemal ve arkadaşlarının sorumlu oldukları (13 Haziran 1872-5 Nisan 1873) zaman diliminde çıkan sayılardır. Burada değerlendirilecek olan mukaddime de gazetenin Namık Kemal ve arkadaşlarının yönetimine geçtikten sonraki 1-3. sayılarında başlıksız olarak yayımlanmıştır ve altında, Namık Kemal'in "muharrir-i evvel"; Reşat, Tevfik ve Nuri beylerin "muharrir" sıfatıyla, Namık Kemal'in dayısı Mahir Bey'in "müdür" unvanıyla imzaları vardır. Bu mukaddime, bir paragraf teşkil edecek kadar uzun bir cümle ile başlar. Bu cümlede imza sahiplerinin niçin gazete çıkarma girişiminde bulundukları bilgisi, gazetecilikten beklentileri ve basının o günkü durumuna dair ipuçları vardır. *Zaten kitabet mesleğinden yetişmiş* olduklarını söyleyen imza sahipleri, gazete çıkarmaktaki amaçlarını, ellerinden geldiğince vatana hizmet etmek ve geçimlerini bu yoldan sağlamak şeklinde belirlemiştir. Aynı cümledeki, *memleketimizce bu maksatları istihsal için en büyük vasıta olarak gördüğümüzden bir gazete neşrine karar verdik* ifadeleri, onların basından beklentileri olarak düşünülebilir. Bu cümlenin sonundaki, *yeni bir gazete tesisiyle mülkümüzde matbuatın terakkisine dahi bu sırada bir hizmet ibrazına muvaffak olamadığımız için bir müddet-i muayyene zarfında İbret'in idare-i tahririyesini deruhte eyledik* diyen sitemkâr söyleyişi ise gazete çıkarma izni almanın zorluğuna işaret olarak değerlendirilmelidir. İkinci paragrafta genel anlamda gazetelerin amaçları, *kavaid-i siyasiye ve terakkiyat-ı medeniye*ye dair bilgiler vermek olarak belirlenir, müessislerin bu yolda bütün güçlerini kullanacakları beyan edilir. Son paragrafta ise Matbuat Nizamnamesi'nin izin verdiği ölçüde doğruların söyleneceği açıklanmıştır. Bu sözleri de o yılların basın hayatına yönelik bir tespit ve gazeteler üzerindeki baskının dolaylı yoldan eleştirisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Mukaddime Yazarları

"Mukaddime-i Takvîm-i Vekâyi"nin yazarı Mehmet Esat (6 Aralık 1789-11 Ocak 1848); müderrislik, naiplik, kadılık gibi çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, Şânîzâde Mehmet Atâullah Efendi'nin azledilmesi üzerine, 29 Eylül 1825'te vakanüvislik görevine getirilmiş ve ölümüne kadar bu görevde kalmıştır (Yılmazer, 1995: 341-345). Enver Behnan Şapolyo'nun *yazı işleri müdürlerinin ilk piri* (Şapolyo, 1969: 102) dediği Mehmet Esat'ın tarihçi kimliğini mukaddime metninde görmek mümkündür. Mukaddimeye tarih ilminin tanıtılması, fonksiyonu, İslam devletlerindeki tarih çalışmaları hakkında kısa bilgi verilerek başlanması, tarih metinlerinin günlük olarak yayımlanmadığı için olayların arkasındaki asıl sebeplerin gizli kaldığına dikkat çekilerek

[7] No. 1, 1 Haziran 1288/13 Haziran 1872 (Gazetede 1 Haziran 1288 / 7 Rebiyülahir 1289 Perşembe olmak üzere Rumi ve hicri tarih verilmiştir. Rumi tarihten hareketle tarih çevirimi yapıldığında hicri tarih 6 Rebiyülahir 1289 olarak görülmektedir. Ayrıca 7 Rebiyülahir 1289 tarihi cuma gününe gelmektedir.

Takvîm-i Vekâyi'nin geleceğe bırakılacak bir belge gibi düşünülmesi vakanüvis Mehmet Esat'ın bakış açısını gösterir.

Ceride-i Havadis'in "Mukaddime"sini yazan William Churchill, 1815'te İzmir'e gelip yerleşmiş sonra İstanbul'a giderek Amerika Birleşik Devletleri Sefareti'nde kâtiplik yapmıştır (Ebüzziya, 1993: 406). Churchill, *Morning Herald* gibi bazı Londra ve Tory[8] gazetelerinin muhabiridir, aynı zamanda ticaretle uğraşmaktadır (Oral, tarihsiz: 271, 271). *Ceride-i Havadis* "Mukaddime"sinin muhtevasında ve üslubunda; Churchill'in kendine güvenini, Avrupalının Osmanlı'ya bakışını ve ticari kaygıyı görmek mümkündür. Mesela, ilim tahsil etmenin, meslek sahibi olmanın kişiye kazandırdıkları anlatıldıktan sonra, Avrupa devletlerinin başarısına dikkat çekilerek, satır aralarına Avrupalı gururunu eklemiştir. Osmanlı vatandaşlarının *erbab-ı akıl ve istidat* olduklarını, ülkelerinin imarı, nizam ve asayişi için teşebbüse başlarlarsa Allah'ın yardımıyla kısa zamanda başarıya ulaşacaklarını söyleyen; devlet, millet, vatan sevgisinin ve bunların göstergelerinin neler olduğunu ders verici bir edayla anlatan Churchill'in bu satırlarında, o dönem Avrupa'sının Osmanlı'ya bakış açısını görmek mümkündür. Aynı ders verici edayla gazetelerin önemine dair verilen bilgilerde gazetesinin tirajını artırmayı hedefleyen, padişaha yönelik övgü cümlelerinde ise devletin desteğini almaya hazırlanan bir tüccarın kaygısı sezilmektedir.

Tercüman-ı Ahval "Mukaddime"sini yazan Şinasi (1826-13 Eylül 1871), küçük yaşta Tophane Kalemine girip orada İbrahim Efendi'den eski Şark ilimlerini öğrenmiş; *ayrıca da Fransız mütehassıs zabitlerinden Chatauneuf'den –ihtida ettikten sonra Reşad Bey- Fransızca dersleri al*(mış) *1849'da (1265) Fethi ve Reşit Paşa'ların teveccüh ve delaletleriyle Paris'e* (Tanpınar, 1976: 183) gönderilmiştir. Daha sonra muhtelif zamanlarda Fransa'ya giden, Batı'yı yerinde tanıyan Şinasi düşünce dünyasını da; Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Moliere, Descartes, Auguste Comte gibi Batılı yazar ve filozoflarla şekillendirmiştir. (Aydın, 2000: 114). İşte, vazife ve hak ekseni etrafında devlet-birey ilişkisine dikkat çekerek başlayan *Tercüman-ı Ahval* "Mukaddime"sindeki; "vezaif-i kanuniye, beyan-ı efkâr, hukuk-ı muktesebe, akl-ı insanî" gibi tamlamalarla devam eder. Bu tamlamalar, mukaddimenin altında imzası olan Şinasi'nin manzumelerinde ve nesirlerinde ısrarla üzerinde durduğu, kaynağını Batı'dan alan düşünce ve kavramları ifade etmektedir.

Mukaddimenin son paragrafında gazetenin niçin *Tercüman-ı Ahval* olarak isimlendirildiği anlatılmıştır; gösterilen gerekçelerin özünde, halkı haberdar etmek ve bilgilendirmek, hedefi vardır. Bu hedef hem Şinasi ve arkadaşlarının edebiyat anlayışının, hem de Türk basınının çıkış noktasının

[8] İngiliz muhafazakâr partisi.

ifadesidir. Unutmamak gerekir ki gazetecilik ile Batılı anlamda şekillenen yeni edebiyat, birbirlerini destekleyerek ve birbirlerine paralel olarak gelişmiştir.

İbret'in başlıksız olarak yayımlanan mukaddimesinin altında muharrir sıfatıyla imzası bulunan Tevfik, Reşat ve Nuri beyler, muharrir-i evvel sıfatıyla imza atan Namık Kemal Yeni Osmanlılar Cemiyetine mensuptur. Reşat (Kayazade Reşat Bey 1844-1902) ve Nuri (Menapirzade Mustafa Nuri Bey 1840-1906) Bey; Yeni Osmanlılar Cemiyetinin kurucuları arasında sayılmaktadır. Sadrazam Âlî Paşa'nın öldürülüp yerine Mahmut Nedim Paşa'nın getirilmesi yolunda karar alındığı iddia edilen Veli Efendi Çayırı'ndaki toplantıya katılmış fakat Ayetullah Bey'in ifşa etmesi üzerine yurt dışına kaçmak zorunda kalmışlardır. Muharrir-i evvel olarak imzalayan Namık Kemal, (1840-1888), hükûmetin sert önlemlerinin hedefleri arasında olmuş, Mustafa Fazıl Paşa'nın davetini kabul ederek yurt dışına çıkmış, 1870'te İstanbul'a dönmüştür (Beydilli, 2013: 431). Reşat ve Nuri Beyler de Âlî Paşa'nın ölümünün ardından sadrazam olan Mahmut Nedim Paşa'nın çıkardığı aftan yararlanarak 1871'de yurda dönmüştür (Ebüzziya Tevfik, 1973: 120).

İçeriklerin Değerlendirilmesi

"Mukaddime-i Takvim-i Vekayi"yi yazan Mehmet Esat Efendi, yazdığı mukaddime ile geleceğe bir belge bırakmak istemiştir.

Ceride-i Havadis "Mukaddimesi"nde Churchil; faydalı olmak, bilgi vermek, devlete hizmet etmek gibi büyük hedefler çizer ama araya *Takvim-i Vekayi* resmî bir gazete olduğu için haberlerin az olduğu bilgisini yerleştirir. Mukaddimenin sonunda gazetede satılık veya kiraya verilecek gayrimenkul ilanlarına yer verileceğini duyurur, abonelik ücretini açıklar, gazeteyi satın almak isteyenler için adres gösterir. Bütün bunlar, gazetesini pazarlamaya yöneliktir. William Churchill'in nihai amacı para kazanmaktır.

Tercüman-ı Ahval "Mukaddimesi", genelde Tanzimat neslinin özelde ise Şinasi'nin hayalini kurduğu; bireye sorumluluklar yükleyen ama aynı zamanda onun hakkını koruyan kanunlarla şekillenmiş bir devlet düzeninin, sorumluluklarını ve haklarını bilen, bunları kullanan bireylerin olduğu bir toplum projesinin küçük bir beyannamesidir.

İbret'in başlıksız olarak yayımlanan mukaddimesi ise, Mustafa Nihat Özön'ün ifadesiyle, *bildiri kılıklı bir ön söz* (1997: 32), Tanpınar'ın ifadesiyle, *iktidara açıktan açığa harp ilan edercesine yazılmış* (1976: 354) bir itiraz metnidir.

Takvim-i Vekayi, Avrupa ülkeleri nezdinde de kamuoyu oluşturmak ister. *Ceride-i Havadis*, Osmanlı ile Avrupa'yı karşılaştırır. Bu ülkelerinin başarısını, ilim ve fen tahsil edenlerin çoğalmasıyla açıklar. *Tercüman-ı Ahval*, Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmayı bireysel hak ve hürriyetler açısından yapar, gelişmiş ülkelerde çıkarılan politika gazetelerini iddialarına kanıt olarak gösterir. Farklı amaçlar ve bakış açılarıyla da olsa her üç gazetenin dikkatlerini

Avrupa'ya yöneltmesi, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki hedefiyle örtüşmektedir.

"Mukaddime-i Takvîm-i Vekâyi"den anlaşıldığına göre bu gazetede dâhilî ve haricî haberlerden başka; fen, sanayi, ticarete dair yapılan düzenlemelere de yer verilecektir. Böylece halk, padişahın kendileri için ne kadar faydalı ve hayırlı işler yaptığından haberdar olacaktır. *Ceride-i Havadis* "Mukaddime"sinde gazetenin içeriği; *Dersaadet ve memalik-i mahrusede ortaya çıkan vukuat ile ecnebi ülkelerde vuku bulan bazı havadis-i nafiayı vesair hüner ve maarif ve say-i ticarete ihbarat ve ifadat-ı lazımeyi havi*, olarak belirlenir. *Tercüman-ı Ahval* içeriğini, *ahval-i dâhiliye ve hariciyeden müntehab bazı havadis, "maarif-i mütenevvia ile sair mevad-ı nafiaya dair mebahis* olarak ilan edilir. *Ceride-i Havadis* ve *Tercüman-ı Ahval* mukaddimelerinde yer alan "faydalı bilgiler vermek" anlayışı, daha sonra yayımlanan gazete ve dergilerde de devam etmiştir.

Ceride-i Havadis "havadis-i nafia" vereceğini söyler. *Tercüman-ı Ahval*'in vereceği haberler, "müntehab bazı havadis"tir. Her iki gazete bir bakıma oto sansür uygulamıştır. *İbret*'i çıkaranlar ise, nizamnamelerle kısıtlandıklarının farkında ve tepkilidirler. Bu yüzden *elimizde olan iktidar-ı acizaneyi esasen bu hizmete sarf edeceğiz* diyerek sınırları zorlayacakları mesajını verirler.

Nitekim Osmanlı'da gazete; *Tercüman-ı Ahval*'den başlayarak toplumun siyasal, sosyal, kültürel ve politik hayatında yerini almış, başlangıçtan itibaren gördüğü baskı ve sansüre rağmen bütün bu alanlardaki değişme ve gelişmeleri yönetmiştir.

Dil ve Üslupları

Dört mukaddimenin de kendisine has üslup özellikleri vardır. Mukaddime-i *Takvim-i Vekayi*'nin yazarı Mehmet Esat, devlet adına konuşan üst düzey bir devlet memurudur. Dolayısıyla mukaddimenin üslubu; resmî, ölçülü, güven telkin edicidir. *Ceride-i Havadis* "Mukaddime"sinde ise bazen Batılı olmanın öz güvenini, bazen ders verici bir edayı görmek mümkündür ama daha çok da göze girmek, gazeteyi pazarlamak kaygısı sezilmektedir. Şinasi'nin ise aydınlatıcı, açıklayıcı ve inandırıcı bir üslubu vardır. Sözü fazla uzatmayan *İbret* mukaddimesi yazarlarının üslupları, yapacaklarını anlatırken kararlı ve açıktır. Bu mukaddimede basındaki uygulamalara dair olan cümleler ise imalıdır.

Dört metinde de padişaha övgü cümleleri yer almıştır. Fakat padişah övgüsünün niteliği farklıdır.

"Mukaddime-i Takvim-i Vekayi"de, Osmanlı sultanının; "ehl-i İslam, amme-i teb'a-i reaya" ile dost devletlere karşı ne denli şefkatli ve iyi niyetli olduğu, bu sebeple yaşanan olayların anlatılmasının herkesin faydasına ola-

cağı dile getirildikten sonra bu amaca hizmet için gazetenin farklı dillerde yayımlanacağı duyurulur. Bu mukaddimede padişah, koruyucu ve kucaklayıcı "kerim devlet" geleneğine uygun bir bakışla övülmüştür.

Churchill, ülkenin imarı ve terakkisi yolunda atılan adımların, *saye-i şevketvaye-i hazret-i şahanede memalik-i mahruse-i Osmaniye'de dahi peyderpey zuhura gelmekte olduğu*nu söyler. Minnet ifade eden bu söylem, kitap ön sözlerinde de sık sık karşılaşılan, karakteristik bir iltifat cümlesidir.

Tercüman-ı Ahval "Mukaddimesi"nde de padişaha minnet ve iltifat vardır, "saye-i adalet-i seniyyede telafi-i mafat müyesser oldu" denir, *Tercüman-ı Ahval*'i çıkararak bir boşluğun doldurulmasına izin verdiği için padişaha teşekkür edilir, fakat Şinasi'nin övgüsü Osmanlı vatandaşı olmasına rağmen William Churchill'den daha ölçülüdür.

İbret'i çıkaranlar böyle bir minnet ifadesine gerek duymazlar, aksine dönemin basın ortamıyla ilgili olarak, imtiyaz almakta zorlanıldığını ima eden eleştirel bir tavır takınırlar.

Resmî bir gazete olmakla birlikte *Takvim-i Vekayi*'nin geniş kitlelere ulaşabilecek bir dille yazılmasını II. Mahmut özellikle istemiştir. *Ceride-i Havadis* "Mukaddime"sinde bu konuda açıklama yapılmamışsa da gazete, *lisanında sonraları sadeliğe doğru gitmiş*tir (İskit, 1937: 9). İlk özel Türk gazetesi *Tercüman-ı Ahval*, *giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede* olmayı ilke edinmiştir. Herkesin anlayacağı bir dil, Tanzimat sanatçılarının da hedefleri arasındadır. Denilebilir ki dilde sadelik arzusu, padişahla yazarı ve dolayısıyla edebiyatçıyı yan yana getirmiştir.

Tercüman-ı Ahval "Mukaddime"sinde geçen "heyet-i içtimaiye", "vezaif-i kanuniye"; *İbret*'in başlıksız mukaddimesinde geçen, "kavaid-i siyasiye ve terakkiyat-ı medeniye" gibi tamlamalar; dönemin siyaset, politika, medeniyet, kanun gibi kavramların ön planda olduğu kelime kadrosunu yansıtmaları bakımından anlamlı birer örnektir. Ayrıca, *Tercüman-ı Ahval* "Mukaddime"si, doğrudan konuya girmesi, iddia ortaya atıp kanıtlarla ispatlaması bakımından Tanzimat nesrinin özelliğini göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun içeride ve dışarıda türlü problemlerle uğraştığı, hemen her alanda ıslahatlar yaptığı 19. yüzyıl, aynı zamanda resmî ve özel ilk gazetelerin çıkarılmasına da tanıklık etmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu bu durum, gazetelerin yayın politikasının belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. İlk resmî gazete *Takvim-i Vekayi*'nin hedefi, yapılan ıslahatlarla ilgili halkı aydınlatmak, Avrupa'da kamuoyu oluşturmaktır. Osmanlı basınının başlangıçtan itibaren; faydalı bilgiler vermeyi hedeflediği ve bu yönde yayınlar yaptığı da görülmektedir. Ayrıca, Osmanlı basını, resmî bir gazetenin

yayımlanmasıyla başlatılır ama *Tercüman-ı Ahval*'den itibaren basın, muhalefetin de merkezidir. Muhalif kimliğiyle bilinen isimlerin çıkardıkları gazetelerin hedefi ise halkı siyasi yönden bilinçlendirmektir.

Gazete mukaddimeleri, dönemin dil ve üslup özelliklerini yansıtmaları ve gazetenin dil politikasına yer vermeyi ihmal etmemeleri bakımından da anlamlı ve önemlidir. Her gün biraz daha sade ve halkın anlayabileceği kelime kadrosu ile yazmanın hedeflendiği bu dil politikalarına büyük ölçüde uyulmuştur.

Bütün bu hedeflerin gazete mukaddimelerinde dile getirilmesi; gazetecilerin ne için yola çıktıklarının ne yaptıklarının farkında olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

AYDIN, Abdulhalim (2000), "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, s. 105-131.

BEYDİLLİ, Kemal (2013), "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 406-407.

Ebüzziya Tevfik (1973), *Yeni Osmanlılar Tarihi*, (Bugünkü dile uygulayan Ziyad Ebüzziya), Kervan Yay., İstanbul.

Ebüzziya, Ziyad (1993), "Ceride-i Havadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 430-433.

İSKİT, Server (1937), *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Agâh Efendi*, Ulus Basımevi, Ankara.

NALCIOĞLU, Belkıs Ulusoy (2013), *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, Yeditepe Yay., İstanbul.

ORAL, Fuat Süreyya (tarihsiz), *Türk Basın Tarihi*, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, Yeni Adım Matbaası.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1997), *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, (Yayına hazırlayan Selahattin Özpalabıyıklar), YKY, İstanbul.

ŞAPOLYO, Enver Benan (1969), *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1976), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

YAZICI, Nesimi (1983), *Takvim-i Vekayi Belgeler*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.

YILMAZER Ziya (1995), "Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 341-345.